

V 1D ni faznih prehodov (seveda so)!

Kittlov model faznega prehoda v 1D

Žiga Kos

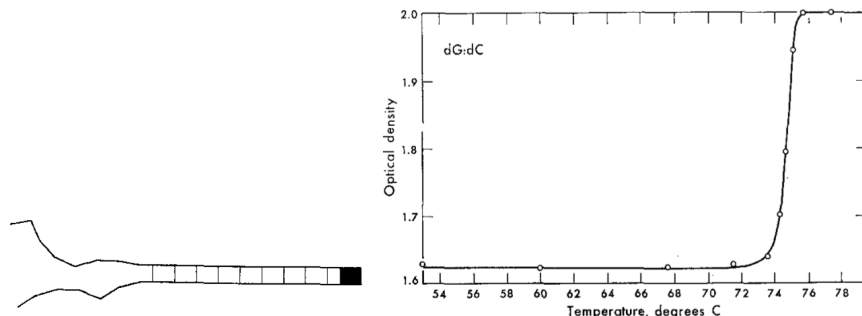
19. november 2013

1 Uvod

Perron-Frobeniusov izrek ima za posledico, da v eni dimenziji homogen sistem s sklopitvijo kratkega dosega ter “hard-core” odbojem ne bo imel faznega prehoda. Vendar ima Perron-Frobeniusov izrek določene pogoje, ki niso vedno izpolnjeni. Zato so fazni prehodi v eni dimenziji vendarle mogoči. Tak biofizikalni primer je podal tudi Charles Kittel. Gre za preprost model spajanja dvojne vijačnice molekule DNK.

2 Kittlov model

Dvojna vijačnica DNK se lahko na koncih razcepi (slika 1). V vodni raztopini bo večje število takih dogodkov povzročilo povečanje optične gostote raztopine. Graf optične gostote v odvisnosti od temperature kaže značilnosti faznega prehoda.

Slika 1: Razcep dvojne vijačnice ter povečanje optične gostote raztopine

Naj imata obe verigi DNK, ki sta povezani v dvojno vijačnico med seboj maksimalno N vezi. Vsaka vez naj bo bodisi sklenjena ali odprta. Za lažje računanje bomo privzeli, da je N-ta vez vedno sklenjena. Naj bo p število odprtih vezi. Če so vse prejšnje vezi odprte, je potrebno ϵ energije, da se odpre še ena vez. Če pa prejšnja vez ni odprta, je za to potrebno

neskončno energije. Vsaka odprta vez je G -krat degenerirana, kjer je G reda velikosti 10^4 . Ta degeneracija je posledica proste rotacije, kar ni povsem v skladu z enodimenzionalnostjo modela, vendar za $G = 1$ faznega prehoda ni.

3 Prehodna matrika

Eden izmed pogojev Peron-Frobeniusove metode je, da se vse vrednosti prehodne matrike pozitivne. Temu se lahko izognemo ter dovolimo tudi ničelne vrednosti, če je prehodna matrika nerazcepna. Za nerazcepno matriko $\mathbf{A}$ velja, da ne obstaja taka permutacijska matrika $\mathbf{P}$, tako da je

$$\mathbf{P}^T \mathbf{A} \mathbf{P} = \begin{pmatrix} \mathbf{X} & \mathbf{Y} \\ 0 & \mathbf{Z} \end{pmatrix},$$

kjer sta $\mathbf{X}$ in $\mathbf{Y}$ kvadratni matriki. Ker so v prehodni matriki običajno členi oblike $e^{-\beta x}$, bo Peron-Frobeniusova metoda delovala. V tem primeru ne bo faznega prehoda v 1D.

Nerazcepnost lahko ugotovimo tudi s pomočjo teorije grafov. Nenegativni matriki $\mathbf{A}$ zamenjamo vse neničelne elemente z 1. Nato narišemo usmerjen graf, kateremu je ta nova matrika adjescentna ($a_{ii} \rightarrow$ zanka na i -ti točki, $a_{ij} \rightarrow$ povezava od i -te do j -te točke). Graf je močno povezan (obstaja povezava med vsakim parom točk v obe smeri) natanko tedaj, ko je $\mathbf{A}$ nerazcepna.

Enakovreden pogoj za nerazcepno matriko pa je, da za vsak par indeksov i, j obstaja tako naravno število m , da bo $(\mathbf{A}^m)_{i,j} \neq 0$.

Hamiltonov operator Kittlovega modela lahko zapišemo kot:

$$H = \epsilon(1 - \delta_{s_1,0}) + \sum_{i=2}^{N-1} (\epsilon + V_0 \delta_{s_{i-1},0})(1 - \delta_{s_i,0}),$$

kjer je $V_0 = \infty$. Za $s_i = 0$ velja, da je vez zaprta, $s_i = 1, 2, \dots, G$ pa so degenerirano odprta stanja vezi. Fazno vsoto lahko zapišemo

$$\begin{aligned} Z &= \text{tr} e^{-\beta H} \\ &= \sum_{\text{konfig.}} e^{-\beta \epsilon(1 - \delta_{s_1,0})} \prod_{i=1}^{N-2} e^{-\beta \epsilon(1 - \delta_{s_{i+1},0})} [1 + (e^{-\beta V_0} - 1) \delta_{s_i,0} (1 - \delta_{s_{i+1},0})]. \end{aligned}$$

Prehodna matrika je

$$\begin{aligned} \mathbf{K}_{s,s'} &= e^{-\beta \epsilon(1 - \delta_{s',0})} [1 - \delta_{s,0} (1 - \delta_{s',0})] \\ &= \begin{pmatrix} 1 & 0 & \dots & 0 \\ 1 & a & \dots & a \\ \vdots & \vdots & & \vdots \\ 1 & a & \dots & a \end{pmatrix} \end{aligned}$$

in je dimenzije $(G + 1) \times (G + 1)$.

Uporaba metode s prehodno matriko reševanje Kittlovega problema nepotrebno zaplete, zato se bomo tu ustavili. Lahko pa pokažemo, da je $\mathbf{K}$ nerazcepna. Torej je fazni prehod možen, ne pa nujen.

Kvadrat prehodne matrike je enak:

$$\mathbf{K}^2 = \begin{pmatrix} 1 & 0 & \dots & 0 \\ 1 + Ga & Ga^2 & \dots & Ga^2 \\ \vdots & \vdots & & \vdots \\ 1 + Ga & Ga^2 & \dots & Ga^2 \end{pmatrix}.$$

Vidimo, da se ničle v zgornji vrstici pri množenju matrike same s seboj ohranjajo. Tako pogoj $(\mathbf{A}^m)_{i,j} \neq 0$ ni izpolnjen. Prehodna matrika je razcepna, torej Perron-Frobeniusove metode ne moremo uporabiti.

4 Izračun termodinamičnih količin Kittlovega modela

4.1 Particijska funkcija

Vsaka odprta vez je G -krat degenerirana. Torej je skupna degeneracija p odprtih vezi G^p . Particijsko funkcijo zato zapišemo:

$$\begin{aligned} Z &= \sum_{p=0}^{N-1} G^p e^{-\beta p \epsilon} \\ &= \sum_{p=0}^{N-1} (Ge^{-\beta \epsilon})^p \\ &= \frac{1 - x^N}{1 - x}, \end{aligned}$$

kjer smo definirali $x = Ge^{-\beta \epsilon}$.

4.2 Število odprtih vezi

Zapišimo termodinamsko pričakovano vrednost števila odprtih vezi.

$$\langle p \rangle = \frac{\sum_p p x^p}{\sum_p x^p} = x \frac{d}{dx} \ln Z = \frac{Nx^N}{x^N - 1} - \frac{x}{x - 1}$$

Kritična točka je očitno $x_c = 1$. Okoli nje uporabimo razvoj $x = 1 + \eta$. Z lahko okoli kritične točke razvijemo v

$$N \left(1 + \frac{N-1}{2} \eta + \frac{(N-1)(N-2)}{3!} \eta^2 + \dots \right)$$

ter nato

$$\ln Z = \ln N + \frac{1}{2}N\eta + \frac{1}{24}N^2\eta^2 + \dots$$

Pričakovano število odprtih vezi pa razvijemo:

$$\langle p \rangle = x \frac{d}{d\eta} \ln Z = \frac{N}{2} \left(1 + \frac{1}{6}N\eta + \dots \right).$$

V kritični točki velja $\langle p \rangle = \frac{N}{2}$. Izračunajmo še strmino spreminjanja $\langle p \rangle$ na število delcev v kritični točki.

$$\frac{1}{N} \frac{d\langle p \rangle}{d\eta} = \frac{1}{12}N + \mathcal{O}(\eta^2) \xrightarrow{N \rightarrow \infty} \infty$$

4.3 Temperatura prehoda

Iz $x = Ge^{-\beta_c \epsilon} = 1$ sledi

$$\beta_c = \frac{\ln G}{\epsilon}.$$

Temperatura prehoda bo končna, če je $G > 1$. Izračunajmo še pričakovano število odprtih vezi pri visoki in nizki temperaturi.

$$\langle p \rangle \xrightarrow{x \gg 1} N - 1$$

$$\langle p \rangle \xrightarrow{x \ll 1} \frac{x}{1 - x}$$

Pri visoki temperaturi se vijačnica DNK povsem odpre, medtem ko pri nizki temperaturi število odprtih vezi ni odvisno od dolžine vijačnice.

4.4 Verjetnost, da so odprte vse vezi

To verjetnost označimo s P . Zapišemo lahko:

$$P = \frac{x^{N-2}}{Z} = x^{N-1} \frac{x-1}{x^N-1}.$$

Zelo blizu prehoda, kjer je $N\eta \ll 1$, velja:

$$P \xrightarrow{N\eta \ll 1} \frac{1}{N} + \eta$$

$$P(x_c) = \frac{1}{N}$$

Torej je zelo majhen delež DNK verig popolnoma odprt ob temperaturi faznega prehoda. Za visoke temperature pa velja

$$P \xrightarrow{x^N \gg 1} 1 - \frac{1}{x}.$$

4.5 Entropija

Iz enačb $Z = e^{-\beta G}$ in $S = -\left(\frac{\partial F}{\partial T}\right)_{p,V}$ sledi

$$\begin{aligned}\frac{S}{k_b} &= T \frac{\partial}{\partial T} \ln Z + \ln Z \\ &= x \ln\left(\frac{G}{x} \frac{d}{dx} \ln Z + \ln Z\right) \\ &= \ln\left(\frac{G}{x}\right) \langle p \rangle + \ln \frac{1-x^N}{1-x}\end{aligned}$$

Okoli kritične točke pa velja

$$\frac{S}{k_b} \xrightarrow{N\eta \ll 1} \ln(G) \langle p \rangle.$$

4.6 Toplotna kapaciteta

$$c = T \frac{dS}{dT} = x \ln\left(\frac{G}{x}\right) \frac{dS}{dx}$$

Toplotna kapaciteta v bližini faznega prehoda limitira proti

$$c \xrightarrow{N\eta \ll 1} Nk_b (\ln G)^2 \left[\frac{N}{12} + \mathcal{O}(N^3 \eta^2) \right].$$

Torej gre kapaciteta na vez v bližini faznega prehoda proti neskončnosti.

4.7 Veriga, ki se lahko odvija z obeh strani

Do zdaj smo dovolili, da se veriga DNK lahko odvija le iz ene strani. Izkaže se, da če dovolimo odvijanje z obeh strani, ni bistvene spremembe v obnašanju termodinamskih količin.

Degeneracija energijskega stanja se poveča $(p+1)$ -krat.

$$Z = \sum_{p=0}^{N-1} (p+1) G^p e^{-\beta p \epsilon}$$

Temu moramo dodati še člen, ki opiše, če je veriga popolnoma odvita in je oblike $G^N e^{-N\beta \epsilon}$. Za dovolj dolgo verigo lahko ta člen zanemarimo. Novo fazno vsoto lahko izračunamo ter dobimo:

$$Z = \frac{1 - (N+1)x^N + Nx^{N+1}}{(1-x)^2}.$$

V bližini faznega prehoda velja:

$$\begin{aligned}\ln Z &= \ln \frac{1}{2} N^2 + \frac{2}{3} N \eta + \frac{1}{36} N^2 \eta^2 + \dots \\ \langle p \rangle &= \frac{2}{3} N \left(q + \frac{1}{12} N \eta + \dots \right)\end{aligned}$$

V primerjavi z izrazi za poenostavljen primer se spremenijo le konstante.

---

5 Literatura

- C. Kittel, American Journal of Physics **37**, 917 (1969)
- J. A. Couesta in A. Sanchez, Journal of Statistical Physics **115**, 869 (2004)
- http://http://en.wikipedia.org/wiki/Perron-Frobenius_theorem, citirano dne 5.11.2013